

УДК 32

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.38>

Д. Ю. Козирецька

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2256-2648>

аспірант кафедри політології

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Протягом останніх двадцяти років в політичній науці динамічно розвиваються дослідження процесу прийняття політичних рішень з використанням мережевого аналізу.

Одна з причин – зміна погляду на природу відповідного процесу в академічному дискурсі.

З 1970-х років, з формуванням неоінституційного підходу, процес прийняття політичних рішень став трактуватися як взаємодія політичних акторів, на які впливає система власних інтересів, вигід, розуміння проблеми та бачення її вирішення (Г. Аллісон (G. Allison), Дж. Марш (J. March), Й. Олсен (J. Olsen)).

Якщо згідно з неокласичною теорією при ухваленні рішення його суб'єкт керується принципом максимізації корисності, а згідно з інституціоналізмом – соціальними нормами, звичками, правилами поведінки, то за неоінституційним підходом – опортуністичною поведінкою, прагненням мінімізувати трансакційні видатки. Саме неоінституціоналізм акцентує увагу на таких чинниках, як обмеження та певна невизначеність, пов'язаних з об'єктивними умовами середовища (матеріальними, технологічними, інтелектуальними тощо) і психологією, поведінкою, інтересами суб'єктів прийняття рішень. Тому їх вивчення у межах теорій обмеженої раціональності, опортуністичної поведінки, трансакційних видатків (застосування яких властиве для неоінституційного підходу) сприятиме ефективності використання саме цього підходу у вивченні процесу прийняття політичних рішень [2, с. 30].

Мережевий аналіз у дослідженні взаємодій політичних акторів при формуванні політичних рішень. Мережевий аналіз, який розглядається в межах неоінституційного підходу, надає для досліджень процесу прийняття політичних рішень широкий спектр інструментів збору і аналізу даних соціальних та політичних об'єктів – як інститутів, так і окремих акторів.

Враховуючи, що процес прийняття політичного рішення передбачає структурне утворення комплексних зв'язків, а саме мережі, дослідити такий процес можливо шляхом використання мережевого аналізу – підбору і поєднання різних методів, теорій та підходів, кожен з яких дозволить вивчити мережу на різних рівнях.

Наприклад, для визначення міжгрупових зв'язків та типів взаємодії акторів в умовах групової діяльності застосовується соціометричний метод Дж. Морено (J. Moreno), для побудови мережі в політичному процесі використовується графічне моделювання (переважно практикується застосування програми UCINET, розробленої С. Боргатті (S. Borgatti), М. Еверет (M. Everett) та Л. Фріманом (L. Freeman) з додатком для візуалізації NetDraw), для представлення мережевих зв'язків у вигляді багаторівневої системи – топологічний метод. Для структурного зображення політичних акторів і зв'язків між ними використовується теорія графів Л. Ейлера (L. Euler), теорія сили слабких зв'язків М. Грановеттера (M. Granovetter) та теорія структурних пустот Р. Берта (R. Burt) застосовується для аналізу структурних дір в мережі, теорія груп – для опису політичного процесу як групового протистояння).

В цілому методологію мережевого аналізу в 1970–1980-их роках сформулювали дві школи – британська (школа посередництва інтересів) та німецька (управлінська школа). Для британської школи політична мережа це взаємодія держави з групами інтересів, а структура мережі це детермінант політичного процесу і результату політики. Для німецької школи політична мережа це форма управління, а також механізм для мобілізації політичних ресурсів в ситуаціях, коли ці ресурси розосереджені між державними і приватними суб'єктами в процесі розробки політики. Важливим здобутком британської школи є концепція “залізних трикутників”, німецької – теорія мережевого менеджменту (network management).

Мережевий аналіз дає можливість досліднику розглядати політичних акторів, які приймають участь в процесі прийняття політичних рішень, як мережу, яка діє як один інтерактивний механізм. Будучи учасником мережі, політичні актори об'єднуються в групи для спільного прийняття рішень, вироблення стратегій, поділу витрат, забезпечення власних вигід.

В Україні дослідники почали аналізувати процес прийняття політичних рішень з використанням неоінституційних підходів та сприймати його як форму зв'язків політичних акторів, зокрема,

після “режиму Януковича”. Політичні інститути та процеси, що до цього досліджувались з позиції норм і правил, з приходом “регіоналів” досліджувати за допомогою інституційного підходу було недостатньо. Інституційний підхід не дозволяв охопити нові латентні неформальні явища, як-от клієнтизм, політичну корупцію, неопатримоніалізм, опортунізм.

Відповідно, залучення мережевого аналізу до дослідження процесу прийняття політичних рішень, дало змогу *повноцінно* оцінити цей процес.

Мережевий аналіз як констатує існування структурного утворення, так і пояснює причини його формування та способи впливу на процес прийняття політичних рішень. Використання мережевих практик у дослідженні процесу прийняття політичних рішень – це новий погляд на структуру і систему ведення політики.

Теорії мережевого аналізу в дослідженні процесу прийняття політичних рішень. З залученням теорій неінституціоналізму до дослідження відповідного процесу, виникло розуміння що процес прийняття політичного рішення здійснюється не окремими акторами, а мережею, де взаємозалежні учасники у вигляді стратегічної гри пропонують рішення, яке для них є найбільш вигідне. Концепт “стратегічної гри” в аналізі процесу прийняття політичного рішення був запропонований дослідниками Г. Аллісоном (G. Allison) та Дж. Ельстером (J. Elster) як метафора для опису процесу, який не контролюється повністю жодним учасником мережі [1, с. 44-46].

На цьому етапі важливо одразу зробити уточнення, що структура політичної мережі, відповідно теорій мережевого аналізу, розглядається як сукупність політико-управлінських доменів, які в свою чергу, складаються з одиничних акторів.

За Д. Ноуком (D. Knoke) політико-управлінський домен є комплексною організацією, в якій приймаються, реалізуються і оцінюються колективні взаємопов’язуючі рішення; домен складається з акторів, які мають спільні інтереси в конкретних галузях політики і здійснюють вплив на політичні рішення. Політико-управлінський домен складається з чотирьох компонентів: політичні актори, політико-управлінські інтереси, владні відношення, колективні дії. Ці компоненти є складом будь-якої мережі, яка формується протягом підготовки, прийняття і виконання політичного рішення [5, с. 163].

Мережевий аналіз використовується для дослідження системи відносин всередині політико-управлінського домену та всієї мережі, які впливають на процес прийняття політичних рішень.

Фундаментальною теорією у дослідженні процесу прийняття рішень є теорія груп Д. Трумена

(D. Truman), яка ґрунтується на ідеї, що взаємодія між групами являє собою центральний факт політики. За теорією, актори впливають на процес прийняття політичних рішень лише коли діють від імені групи, об’єднаної спільними інтересами. Політика, в межах цієї теорії, визначається як боротьба між групами за вплив на державну політику. Завданням політичної системи є керівництво груповими конфліктами через наступні механізми: встановлення правил гри у груповій боротьбі; налагодження компромісів і збалансування інтересів; утвердження та впровадження компромісів у формі державної політики. Згідно теорії груп, державна політика є рівновагою, досягнутою у груповому протистоянні. Так як рівновага визначається впливом зацікавленої групи, то зміни впливу будь-якої групи в результаті призводять до змін в державній політиці. Тобто напрям політики визначається групою, яка здобула вплив. Вплив визначає число учасників, організаційна сила, ресурси, характеристики взаємодії [1, с. 44-46].

Е. Летам (E. Latham) використовуючи теорію груп до аналізу державної політики, визначив, що державна політика є компромісом, досягнутим у груповій боротьбі, і репрезентує баланс, який конкретні групи намагаються порушити на свою користь. Законодавча влада, в цьому випадку, визначає перемогу та поразку сторін [6].

В цілому, теорія груп описує політичний процес з точки зору групового протистояння, де виробники політики реагують на тиск з боку авторитетних об’єднань у формі домовленостей, переговорів, компромісу між суперечними потребами впливових організацій. Формування коаліції з різних об’єднань допомагає підтримувати рівновагу: перешкоджаючи будь-якій такій групі діяти окремо за своїми цілями, коаліція формує більшість навколо однієї ідеї; також індивіди є представниками не лише свого об’єднання, а й іншої, тому ресурси, яких не має в одній групі, індивід може отримати в іншій.

Ідею “коаліцій” у процесі прийняття політичних рішень продовжили П. Сабатьє (P. Sabatier) та Х. Дженкінс-Сміт (H. Jenkins-Smith), описуючи теорію коаліції підтримки (advocacy coalition framework). Дослідники стверджують, що політична система складається з протиставлених “коаліцій підтримки”, кожна з яких відстоює свій варіант рішення. Особливість “коаліцій підтримки” в тому, що вона поєднує акторів, які мають схожі цінності, розуміння проблеми та ресурси в конкретних політичних умовах. Згідно концепції, для прийняття політичного рішення важливо не лише характеристики актора, але й характеристики зовнішнього середовища, нормативно-інституційні умови, які постійно впливають на організаційну форму “коаліції” [7, с. 127-129].

Таким чином, згідно з концепціями Г. Аллісона та Дж. Ельстера, Д. Трумена, Е. Летама, П. Сабатє та Х. Дженкінс-Сміта, процес прийняття політичних рішень передбачає залучення не централізованої одиниці, а групи акторів, які в результаті взаємодії впливають на процес. Для застосування мережевого аналізу у дослідженні ці концепції є ключовими.

При дослідженні процесу прийняття політичних рішень необхідно також визначати й ключові чинники, які формують взаємодію між групами акторів. С. Кроппер (S. Cropper) та М. Еберс (M. Ebers) виділяють дві групи атрибутів при інтерактивній взаємодії – матеріальні та нематеріальні ресурси (знання, інформаційні потоки); та при неінтерактивній – інтерес, ідентичність, стратегічне позиціонування, політична довіра [3].

Чинником, який формує взаємодію між політичними акторами, може також виступати й соціальний капітал. Виключення акторів з мережі, або порушення зв'язків між акторами породжує утворення структурних пустот. За теорією структурних пустот (Г. Волкер (G. Walker), Б. Когут (B. Kogut), В. Шан (W. Shan), актори, які втратили зв'язки з мережею і лишилися відсторонені, інвестують соціальний капітал для отримання вигід, які б задовільнили їх інтереси. Згодом пустоти формують нові прямі і латентні зв'язки з новими акторами, що дозволяє їм забезпечити контроль над певними фрагментами мережі [8].

Безумовно, усі чинники взаємодії між акторами мережі впливають на механізм прийняття політичних рішень. Визначивши який чинник превалює, можливо дослідити вплив мережі в процесі прийняття політичного рішення. Однак, так як мережа це структурний елемент, необхідно також визначити складові процесу прийняття політичного рішення.

За Є. Дрором (Y. Dror), процес прийняття політичних рішень складається з чотирьох елементів: акторів (units), комунікацій, визначальних чинників, політичного курсу. До акторів відносяться всі учасники процесу прийняття політичних рішень, які беруть безпосередньо участь, або володіють особливими знаннями, цінностями, інтересами та інформацією. Необхідним компонентом структурного комплексу є мережа комунікацій, каналів прямого і зворотного зв'язку між окремими агентами. Важливу роль в загальній структурі процесу прийняття політичних рішень відіграють такі фактори як контролюючі акторами ресурси, інституційний дизайн та формальні процедури, соціокультурні цінності та функції акторів. І останнє, процес прийняття політичних рішень включає також взаємозв'язок між акторами, які визначають вектор політичного управління [4].

Також Є. Дрор поділяє акторів процесу прийняття політичного рішення на три типи: індивіди,

малі групи, організації. При прийнятті політичного рішення виникає “феномен накладення” індивідуальних, групових та організаційних рішень. Індивідуальні характеристики (інтелект, мотивація, емоційний стан, сприйняття інформації/ситуації) переплітаються з характеристиками групового актора (формальні і неформальні відношення, роль лідера, розподіл статусів і рівень згуртованості групи), які в свою чергу походять від характеристик всієї мережі (офіційні норми та процедури, внутрішня структура і функціональна спеціалізація) [4].

Важливим елементом в процесі прийняття політичного рішення є взаємозв'язки між акторами, автор групує їх у три типи: проста ієрархія, комплексна ієрархія, поліцентрична координація. Перший тип взаємозв'язку – коли головний центр прийняття рішення складається з малої групи, на чолі якої стоїть лідер. В такій структурі, як правило, працюють ієрархічні відносини між керівником групи та “близьким оточенням”. Другий тип – комплексна ієрархія, де рішення поділяється на субрішення, структуруються на підпроблеми, і за окремими фазами процесу прийняття політичного рішення закріплюються підрозділи та групи, які мають функціональну спеціалізацію і несуть відповідальність за вирішення проблеми в своїй області. Сильна сторона комплексної ієрархії в тому, що вона слугує ефективним способом оптимізації колективної діяльності політичних акторів, слабка сторона багаторівневих ієрархічних взаємовідносин в тому, що формуються вузькокорпоративні інтереси відомств, які призводять до авторитарного і монопольного контролю за процесом прийняття рішення. Третій тип – поліцентричний тип взаємозв'язку, який в свою чергу розділяється на два підтипи: відносини між автономними акторами і поліцентричні відносини між обмеженою кількістю акторів [4].

Дослідник Є. Дрор вважає, що найбільш поширеним типом взаємозв'язку при прийнятті політичних рішень є поліцентричні відносини з невеликою кількістю автономних агентів, які співпрацюють на основі утворених коаліцій і узгоджених позицій учасників [4].

Класифікація акторів та взаємозв'язків Є. Дрора разом з теорією Д. Ноука про політико-управлінські домени є “стартовим” комплексом аби визначити акторів мережі, які задіяна в процесі прийняття політичного рішення.

Висновки. У висновку важливо підкреслити, що загальноприйнятої методології мережевого аналізу для дослідження процесу прийняття політичних рішень немає. Мережевий аналіз обмежений специфікою об'єкта дослідження, мережа протягом дослідження може змінюватись, приймати різні форми та типи взаємозв'язків. Також мережа ніколи не функціонує в повній своїй структурі,

тобто в різний період політичного процесу активуються окремі її елементи, тому можна стверджувати, що мережа функціонує не по місцю, а по часу. С. Вассерман та К. Фауст виділяють п'ять рівнів дослідження мережі, що говорить про багаторівневе утворення, яке функціонує та формується окремо одне від одного. Враховуючи особливості об'єкта дослідження, визначити залежність прийняття політичного рішення від мереж політичних акторів можливо лише комплексно об'єднавши теоретичні підходи, кожен з яких дозволить дослідити мережу на різних її рівнях. Відповідно, мережевий аналіз є достатнім інструментарієм, аби описати характер взаємодії між учасниками політичного процесу.

Варто зауважити, що мережевий аналіз до дослідження процесу прийняття політичного рішення використовується як аналітичний інструмент. Загалом теоретико-методологічна основа дослідження складається з низки методів, які дозволять дослідити мережу, враховуючи відмінні характеристики акторів та типи взаємозв'язків.

Література

1. Дай Т. Теорія груп: політика як групова рівновага. *Основи державної політики*. Одеса : АО Бахва, 2005. 468 с.
2. Чабанна М. Неоінституційний підхід до аналізу процесу прийняття політичних рішень. *Політичний менеджмент*, 2010. №2. С. 29–37.
3. Cropper S., Ebers M., Huxham Ch., Ring P. S. *Introducing Inter-organizational Relations. The Oxford Handbook of Inter-Organizational Relations*. Oxford: Oxford Handbooks, 2009. P. 3–22.
4. Dror Y. *The Structure of Optimal Public Policymaking. Public Policymaking Reexamined*. New York: Chandler Publishing Company, 1968. 420 p.
5. Knoke D. *Political Networks. The Structural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 163 p.
6. Latham E. *The Group Basis of Politics. Political Behavior*. New York : Free Press, 1956. 239 p.
7. Sabatier P., Weibe Ch. M. *A Guide to the Advocacy Coalition Framework. Handbook of Public Policy Analysis*. CRC Press Taylor&Francis Group, 2006. P. 123–136.
8. Walker G. *Social Capital, Structural Holes and the Formation of an Industry Network. Organization Science*. 1997. Vol. 8(2). P. 109–125.

Анотація

Козирецька Д. Ю. Мережевий аналіз як інструмент дослідження процесу прийняття політичних рішень. – Стаття.

З розвитком неоінституційного підходу в політичній науці, політичні процеси почали розглядатись як процеси цілеспрямованої взаємодії окремих акторів. Це спричинило актуальність дослідження мереж політичних акторів для визначення їх впливу на політичний процес.

В українській політичній науці політичні мережі є новим концептом. Вчені більшою мірою приділяють увагу структурі зв'язків між народними депутатами Верховної Ради України (Т. Костюченко), розглядають структуру Парламенту і як модель представництва та реалізації інтересів суб'єктів територіального розвитку (О. Молодцов). Причини виникнення політичних мереж розглядались переважно на теоретичному рівні, зокрема запропоновано було їх типологізацію (К. Богуславська). Однак мережевий аналіз радше використовують для виявлення зв'язків політичних акторів, доволі рідко досліджуючи вплив на сам процес прийняття політичних рішень.

Практичне застосування такого підходу може мати значний вплив на розуміння взаємодій у політичній сфері. Завдяки ретельному аналізу мереж можна оцінити ступінь впливу кожного учасника процесу прийняття політичного рішення, ідентифікувати неформальні коаліції та визначити можливі осередки прийняття рішень.

Крім того, такі дослідження можуть допомогти пояснити механізми формування політичної волі та особливості ухвалення стратегічних рішень у різних політичних системах.

Як акцентовано в статті, мережевий аналіз, який здійснюється з використанням спеціально підібраного набору методів, теорій та підходів, розкриває перед дослідниками можливість визначити значення кожного актора в мережі, зокрема, виявити який саме тип взаємозв'язку між акторами у політичній мережі може впливати на політичний процес.

В цій статті автор пропонує окремо розглянути застосування основних теорій мережевого аналізу до дослідження процесу прийняття політичних рішень. Зокрема, викладений матеріал має на меті розкрити потенціал мережевого аналізу як інструменту, завдяки якому можливо досліджувати зв'язки між політичними акторами та визначати їх вплив на процес прийняття політичних рішень.

Ключові слова: мережевий аналіз, процес прийняття політичних рішень, політичні актори, політичні мережі, зв'язки, політичні інститути, неоінституціоналізм, політична довіра, політична корупція.

Summary

Kozyretska D. Yu. Social network analysis as a research instrument for studying the political decision-making process. – Article.

With the development of the neo-institutional approach in Political Science, political processes have come to be seen as purposeful interactions between individual actors. This has highlighted the importance of studying networks of political actors in order to assess their influence on political processes.

Political networks are a relatively new concept in Ukrainian Political Science. Scholars have mainly focused on the structure of ties among members of the Verkhovna Rada of Ukraine (T. Kostiuchenko) and analysed the structure of the Parliament as a model for the representation and realisation of the interests of territorial development actors (O. Molodtsov). The reasons for the emergence of political networks have been studied mostly at the theoretical level, including

proposals for their typology (K. Bohuslavska). However, social network analysis has mainly been used to uncover ties between political actors, with limited focus on their impact on the decision-making process itself.

The practical application of this approach could significantly enhance our understanding of interactions in the political sphere. Through detailed network analysis, it is possible to assess the degree of influence each participant has in the decision-making process, identify informal coalitions, and identify potential centres of decision-making.

Moreover, such a research instrument could help explain the mechanisms behind the formation of political will and the nuances of strategic decision-making in various political systems.

As emphasised in this article, social network analysis – conducted using a well-selected set of methods, theories

and approaches – offers researchers the opportunity to determine the importance of each actor within the network. In particular, it can identify the types of relationships between actors in a political network that can influence political processes.

In this article, the author proposes a focused examination of the application of key social network analysis theories to the study of political decision-making processes. The material presented aims to demonstrate the potential of social network analysis as an instrument for investigating the ties between political actors and assessing their impact on political decision-making.

Key words: social network analysis, political decision-making process, political actors, political networks, connections (ties), political institutions, neo-institutionalism, political trust, political corruption.